Journal of Turkish Language and Literature

İSKEÇELİ MÎR-İ 'ALEM-ZÂDE RİF'AT VE SÂKÎ-NÂMESİ

Hamza KOÇ[1]

Özet

Sâkî-nâme, Arapça sâkî ve Farsça nâme sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş birleşik bir kelimedir. Sâkîyi, şarabı, şarap meclisini, meclisin âdâbını ve bu mecliste düzenlenen eğlenceleri, gerçek, mecaz ya da tasavvufî anlamlarıyla anlatan sâkî-nâmeler, klâsik Türk edebiyatının yaygın olarak kullanılan edebî türlerindendir. Şarap sunan güzel anlamına gelen sâkî, bu meclisin en önemli unsurudur. Farklı nazım biçimlerinin kullanıldığı sâkî-nâmelerde genellikle mesnevi nazım şeklinin tercih edildiği görülmektedir. Müstakil sâkî-nâmelerin yanında mesnevi nazım biçimiyle yazılan eserlerin bir bölümü olan ya da divânların içerisinde çeşitli nazım şekilleriyle kaleme alınan sâkî-nâmeler de mevcuttur.

Bu çalışmada Sultan II. Mahmud döneminde devletin önemli kademelerinde görev yapan İskeçeli Mîr-i 'Alem-zâde Rif'at hakkında bilgi ve 26 beyitten oluşan sâkî-nâmesi, ayrıca tespit edilebilen çeşitli kaynaklardan hareketle Türk edebiyatında sâkî-nâme kaleme alan şâirler, kronolojik olarak verilecektir. Asıl adı Halil İbrahim Rif'at olan şâirin sâkî-nâmesi, Sultan II. Mahmud'un övgüsünden ve o dönemin çeşitli olaylarından bahsettiği Âyine-i Zafer adlı mesnevisinin içerisinde bir bölüm halinde yer almaktadır.

***Anahtar Kelimeler**: Sâkî-nâme, İşret-nâme, Sahbâ-nâme, Sâkî, İskeçeli Mîr-i 'Alem-zâde Rif'at.*

THE POET MÎR-İ 'ALEM-ZÂDE OF İSKEÇE AND HIS SÂKÎ-NÂME MANUSCRİPT

Abstract

"Sâkî-nâme" is an Ottoman Turkish compound word comprised of the Arabic "sâkî" (cupbearer) and Persian "nâme" (letter, epistle, manuscript). Sâkî-nâme(s) are one of the more widespread genres of Classical Ottoman literature which describe cupbearers, wine/spirits, drinking gatherings, and the etiquette of as well as the forms of entertainment thereof through the lens of either allegory or Islamic mysticism. Sâkî, which means "(s)he who serves wine/spirits in an exquisite manner", is the single most important element of this atmosphere. It appears that sâkî-nâme(s) were generally (and preferably) composed in the form of 'mesnevi' verse. Sâkî-nâme(s) are also known to have been penned in other poetic forms, and either as being one section of a mesnevi poem, or being laced within Ottoman Diwani texts in addition to existing as standalone 'mesnevi' manuscripts.

In this paper, information about Mîr-i 'Alem-zâde Rif'at of İskeçe (who had held an important rank in the Ottoman State during the reign of Sultan Mahmud II) and his 26-couplet sâkî-nâme manuscript, as well as information about other Ottoman sâkî-nâme poets will be given in chronological order. The poet in question-and whose actual name was Halil İbrahim Rif'at-had dedicated a section of this manuscript under the title of Âyine-i Zafer' to speaking of the praises of Sultan Mahmud II, as well as of some of the happenings of the period.

***Keywords**: Sâkî-nâme, İşret-nâme, Sahbâ-nâme, Sâkî, İskeçeli Mîr-i 'Alem-zâde Rif'at.*

[1] **Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, vaveyla-61@hotmail.com**

Sâkî-i gül-çehre sun ol bâdeyi

Bâdeden evvel 'arak-ı sâdeyi (Rif'at)

GİRİŞ

"Sâkînâmeler, divân edebiyatı veya klâsik Türk edebiyatı adıyla bilinen edebiyatın yaygın olduğu ölçüde önemli türlerinden birisidir. Sâkînâme, sâkî ve nâme sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir." (Canım 1998: 9)

Sâkî kelimesi, Arapça saky kökünden gelir ve bu kökten birçok kelime türetildiği görülür. Sakâ, birisine su vermek; istekâ, birisinden içecek istemek; sâkiye, su kanalı, su dolabı; sikâye, sulama, su taşıma, suculuk, sulama yeri, su kabı (Güneş 2013: 578-579) bunlardan sadece bazılarıdır. Sâkî, Kâmûs-ı Türkî'de "su dağıtan veya sunan, bezm-i işrette içilen şarap vesâireyi kadehlere döküp dağıtan adam" (Şemseddin Sâmi 1978: 700) şeklinde tanımlanmaktadır. Karahan (1980: 117), sâkî sözcüğünün aslında "su arayıcı" anlamına geldiğini fakat Ferheng-i Fârisî'de "su veya şarabı başkasına sunan" biçiminde açıklandığını söyler. Sâkî kelimesi Devellioğlu (2013: 1069)'nun sözlüğünde, "su veren, su dağıtan; kadeh, içki sunan; insan ruhuna Allah sevgisi, Allah nuru saçan kimse" şeklinde anlamlandırılır. Bunun yanında tasavvufî divân şiir ve nesrinde ilâhî şarap sunucusu, Feyyâz-ı Mutlak yani Allah olarak algılanır (Zavotçu 2013: 624). Onay (2004: 422-423) ise sâkînin daha çok su dağıtıcılığı üzerinde durur. Kelimenin eskiden İstanbul'da kırbalarla evlere Kırk Çeşme Suyu taşıyan suculara verilen isim olduğunu belirtir ve sâkîyle ilgili şu bilgileri aktarır:

"Sâkîler siyah sahtiyandan ceket ve potur, başlarına keçe külah giyerler, üzerine abanî sararlardı. Bellerine yirmi santim genişliğinde sahtiyan kemer bağlarlar ve bu kemere bağlı halkalara da sarı renkli, içi yazılı taslar takarlardı. Sol omuzlarına ucu musluklu kırba denilen bir teneke su alan meşin bir depo asarlardı. Bunlardan biri çarşının bir başını, diğeri de öbür başını tutar ve karşılıklı mersiye okurlardı. Her fasılada taslara birer ikişer yudum su korlar, halka 'Kerbelâ şehidi İmam Hüseyin aşkına' sunarlardı. Bu suyu oturduğu yerde -ayakta ise çömelerek- besmele çekip içen herkes küçük bir parayı sâkînin sağ tarafında, kemere asık duran meşin torbaya atarlardı. Bu su Hristiyanlara da verilirdi. Bunlardan Bektâşî olanların hemyân içinde içtikleri görülürdü."

"Divân şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sâkîdir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şâirin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır; yahut bizzat sâkî sevgili mesâbesindedir. Bazen sâkî mutrib olarak da görev yapar. Bütün bu hallerde sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta âşık, içkiden değil sâkînin güzelliğinden sarhoş olmalıdır. Sâkîden içki dışında dilekte de bulunabilir. Meselâ şâir ondan vuslat veya dudağının içkisini sunmasını isteyebilir. Sâkînin sâid-i sîmîni daima görülmelidir. O Hızır'a benzer ve bereket dağıtıp herkesin gönlünü yapar, hazırlar, içki sunar, meclise neşe ve parlaklık sunar, şarkı söyler vs." (Pala 2009: 387)

"Sâkî sözcüğünün bir de mecâzî (tasavvufî) anlamı vardır ki, buna göre sâkî; feyz veren, feyze eriştiren, coşturan kişi, yani şeyhtir. O remzleri açıklamak, hakikatleri beyan etmekle âriflerin gönüllerini Allah aşkıyla doldurur. Sâkî, mürşid-i kâmildir. Yine müridin görünce hak sarhoşu olduğu güzel yüzler, sâkî terimine karşılık kullanılır. Hak Teâlâ, sâkî sıfatlı olup kendisine âşık olanlara aşk ve muhabbet şarabı verir. Bu kavramlar dışında sâkî

kelimesi İran'da bazı şâirler tarafından mahlâs olarak kullanılmış, yine İran'da bazı yerleşim bölgelerine isim olarak verilmiştir." (Canım 1998: 9)

"Nâme ise eskiden birine, bir iş için yazılan genel anlamında mektup için kullanılırdı. Ayrıca yine kitap, sayfa hakkında da 'nâme' kelimesi kullanılır ve bu konuyu belirten bir ismin sonuna gelirdi: Gazâ-nâme, Esrâr-nâme, Sindbad-nâme, Merzubân-nâme, Ferhâd-nâme vb. gibi. Yine aynı 'nâme' sözcüğü: belgeler, broşür, dergi ve benzeri evrak hakkında da kullanılır. Vekâletnâme, şehâdetnâme, icâzetnâme, kânûnnâme gibi birleşik isimler daha çok resmî işlemler terimleridir. Hükümdarların menkıbeleri, yahut bir ölçüde tarihleri ve kahramanlıklarını terennüm eden mesnevilerin adları sonunda da bu 'nâme' sözcüğü kullanılmıştır: Şâhnâme, Hudâynâme vb." (Karahan 1980: 117-118)

Sâkî-nâmenin, konuyla ilgili yapılan çalışmalarda çeşitli tanımlamaları mevcuttur. Pala (2009: 387), sâkî-nâmeyi kısaca, "klâsik İslâm şark edebiyatlarında gerçek ya da mecazlı anlamıyla içki ve içki âleminin övülerek anlatıldığı manzum eserlerin genel adı" şeklinde tanımlarken Levend (2014: 160), "sâkîden, içkiden, içkinin çeşitlerinden, meclisten, kadehten, sürahiden, meyden, mahbûbdan topluca bahseden eserlerdir" biçiminde tarif eder. Karahan (1980: 118) ise sâkî-nâmenin tanımıyla ilgili olarak şu bilgileri aktarır:

"Sâkînâmeler ya bağımsız kitaplar olarak yazarlar tarafından vücuda getirilmiş manzum risalelerdir yahut bir sanatçının çoğunlukla belli bir konuda hazırladığı mesnevi türündeki bir eserinde sırası gelince uygun bir yerde göze çarpan parçalar niteliğindedir. Bazen de şâirlerin divânları içinde de sâkînâme adı altında şiirlere tesadüf edilir. Genellikle mesnevi nazım şekliyle kaleme alınırlar. Ancak terkîb-i bend veya tercî-i bend yahut da kaside şeklinde yazılmış sâkînâmelere de tesadüf edilmektedir. Aruz vezninin en fazla mütekarib bahriyle meydana getirilmiş olmaları, başka bahirlerin de nadiren olsa da bu türde kullanılmasını engellememiştir. Bu tür eserlere sâkînâme adının verilmiş olması herhalde sık sık sâkîye seslenilmiş olmasından ve sâkînin ağırlık merkezini üzerinde taşımış bulunmasındandır. Çünkü hemen hemen en çok sâkîden şarap istenirken, aynı zamanda dünyanın sebatsızlığı, ölümün hatırlanışı, konuya uygun düşünceler, öğütler, şarap övgüleri, kadeh ve sürahi tasvirleri, saz ve söz meclisleri, mevsim anlatımları da konuda yer almakla beraber o canlı bir ideal olarak ön saftaki yerini korumaktadır."

"Özellikle Türk edebiyatındaki örneklerine bakılarak sâkînâmeyi şöyle tarif etmek mümkündür: 'Sâkînâmeler içki meclisini; içkiyi (mey, şarap); içki dağıtan veya sunan güzeli (sâkî); meclisteki eğlenceleri; yemekleri ve mezeleri; mükeyyifleri (esrar, afyon, enfiye, tütün vb.); hânende ve sâzendeleri; sâkî, meclis, şarap, kadeh, mutrib ve nedimin özelliklerini; meclisin âdâbını, örf ve adetlerini mecazlı ya da gerçek anlamıyla anlatan manzum edebî eserlerdir.' Bunların dışında sâkînâmelerde 'şarabın bulunuşu, şarabın faydası ve zararları, şarabın çeşitleri ve kullanılışı, kadehin çeşitleri, meyhânenin ve meclisin özellikleri, pîr-i mugânın özellikleri, mevsimler, gündüz ve gece, mehtap, dışarda şarap içilecek mekânlar, musiki aletleri, mum vb.' birçok konu eserlerin özelliğine göre birkaç beyitle veya ayrıntılı olarak işlenmiştir." (Arslan 2012: 14-15)

"Sâkînâmeler, şâirlerin fikirlerini yeni malzemelerle görmek ve şâirleri asıl bu manzumelerinin beyitlerinde tanımak bakımından önem taşırlar. Bu eserlerde şâir, bazen sâkîye seslenirken bazen de çalgıcı (muganni)nın eteğine asılır. Bunlar gerçek anlamda şarabın işlendiği sâkînâmelerdir." (Canım 1998: 11) "Sâkînâmelerin çoğunun tasavvufî nitelikte olduğunu biliyoruz. Buradaki terimler klâsik anlamından ziyade mecazî anlamı yansıtmaktadırlar: Sâkî 'mürşîd', şarap 'ilahî aşk', meyhane 'tekke-dergâh', âşık 'Allah'ın güzelliğine tutkun olan', maşûk 'Allah', kadeh ve sürahi de 'âşığın kalbi'dir." (Coşkun 1994: 54) "Bu tarzdaki sâkînâmelerde şarap (mey), insanoğlunu maddî âlemin sıkıntılarından kurtaran ve onu ebedî varlık makamına ulaştıran hakikat kadehinin damlaları için kullanılan mecâzî bir isimdir." (Canım: 1998: 12) "Böyle olunca da tasavvuftaki vecd hali sarhoşluğa benzetilir. İçki ve içkiye bağlı haller çevresinde ölümü hatırlama, hatırlatma, öğüt, hikmet gibi bazı konuların da işlendiği bu eserlerde rind bir eda ile varlık problemi üzerinde de durulduğu görülür." (Arslan 1997: 177) "Bazı sâkî-nâmelerde ise her iki eğilimi de görmek mümkündür. Örneğin Aynî, sâkî-nâmesinin yaklaşık yarısında tasavvufî mecazlara yer verirken eserin ikinci yarısında sözcükleri tamamen gerçek anlamıyla kullanmıştır." (Aça vd. 2011: 420)

"İster tasavvufî bir maksat gözetilerek birtakım remizlerle yazılsın isterse gerçekten içki ve içkiyle ilgili unsurları anlatmak gayesiyle kaleme alınsın, bizim edebiyatımızda yazılan sâkî-nâmelerin ortak vasıflarından biri de meyhâne âlemini övüyor olmalarıdır. Bu özelliğe aykırı olarak görebildiğimiz tek sâkî-nâme, Kastamonulu Abdülahad Nûrî'nin asrımızın başlarında yazmış olduğu Farsça Sâkî-nâme'sidir. Bu eserde bildiğimiz sâkî-nâmelerin aksine, içki en büyük belâ; sarhoşlar, toplumun asalakları; meyhâne de birçok pisliğin kaynağı olarak anlatılmaktadır." (Köksal 1998: 345-346)

"Asırlar boyunca sâkînâmeler, dünyanın varlığı, onun gelip geçiciliği, biz insanoğlunun bu geçici ve yok olucu neşe içerisindeki acılı sonu, bu yalancı varlığın ruhumuzun üzerine koyduğu minnet yükünün dertlerinden ve kederlerinden kurtulmak için sarhoşluk ve idraksizlik âlemine sığınma, dünya harabesinden harâbâtın aydınlık yoluna kaçış, kaybolan arzuları şarapçının mahallesinde (meyhâne) aramak ve bulmak, pîr-i mugânın peykesinde (dergâhında) hakkın ve hakikatin cilvesini seyretmek, küfür ve iman töhmetinden kurtulmak, bensizlikte beni bulmak ve onu tanımak, gönül halvethânesinde itikafa girmek, lâhut ve melekût âleminde sefere çıkmak için hazırlanmak, bu ve benzeri birçok ince ve çekici düşünceler için en elverişli saha idi." (Canım 1998: 11)

"Kültürel malzeme sunmasının dışında, dönemin eğlence anlayışı ve toplumsal yaşamı hakkında bilgiler vermesi bakımından sâkî-nâmeler birer kaynak olarak da kabul edilebilir." (Aça vd. 2011: 420) Meselâ Riyâzî'nin sâkî-nâmesinde meyhânelerin kapatılıp içki yasağının konması ve daha sonra tekrar açılması gibi devrin sosyal olaylarına alâka duyulması ve yine o devrin kültürünü belirleyici unsurlardan din, askerlik ve geleneklere müracaat edilmesi, kayda değer bir hususiyettir (Açıkgöz 1988: 82). "Yine bu özellikleri ile sâkînâmeler, devrin ahlâk telâkkilerini, değer yargılarını, zevklerini ve çağın sanatkârının hayatı yorumlayış tarzını bazen dünyevî bazen de tasavvufî anlamda aksettiren eserlerdir." (Canım 1991: 38)

"Sâkînâmelerin menşe bakımından Arapların 'Hamriyyât' dedikleri sarhoşluk ve içki ile ilgili şarap şiirleriyle yakınlığı olduğunu söylemek mümkündür." (Karahan 1980: 118) "Bu şiirlerde içki övülüp sarhoşluğun çekiciliği anlatılırdı. Nitekim Cahiliye devrinden itibaren Arap şâirleri şarapla ilgili düşüncelere şiirlerinde geniş şekilde yer vermişlerdir." (Pala 2009: 387) Bu dönem şâirlerinin 'muallaka' adıyla anılan şiirlerinde şarabı terennüm eden beyitlere tesadüf edilmektedir (Karahan 1980: 118).

Arap edebiyatında hamriyyât adı verilen şarap konulu şiirler yazan ve bu konuyu eserlerinde işleyen başlıca şâirler şunlar olmuştur: Antere b. Şeddâd, Tarafa b. Abd El-Bakrî, Adî b. Zeyd, Ahtal, A'şâ El-Ekber, Lebid b. Râbia, Ebû Mihcan, Yezid b. Abdülmelik, II. Velid, Müslim b. El-Vâlid, Muhammed b. Abdullah, Ebû Nüvâs, Muti b. Ayas, İbne'l-Mu'tez, İbne'l-Fâred, Muhammed Es-Siirdî ve Şemseddin Muhammed Nâvecî (Canım 1998: 20-25, Arslan 2012: 17-19).

"İslâmiyetin ilk asrında aşk ve şarap şiirleri, dinin bu gibi dünya zevkleri karşısındaki olumsuz buyrukları nedeniyle rahatça yazılamamış ve bir süre bu türden kaside ve gazellerle kimse uğraşmak cesaretini kendinde bulamamıştır. Ancak Emeviler devrinde 'hamriyyât' diye adlandırılan şarap şiirleri yeniden canlılık kazanmıştır. Hele Abbasilerin uzun hâkimiyet asırlarında bu tür şiir pek gelişmiştir. Özellikle Ebû Nüvâs (756?-813?)'ın hamriyyât türüne giren ve çok beğenilen şiirleri Abbasilerin ilk devirlerinde dillerde dolaşmıştır. Ama bu türden gazellere ve diğer benzeri şiirlere sâkînâme adını vermek elbette doğru olur denemez. Nitekim İbne'l-Mu'tez (861-908)'in şarap ve şarap meclislerini tercih eden -fakat bayağılıktan ve kabalıktan da korunmuş- enfes şiirlerine ve bu konudaki bir eserine rağmen onu da Arapçada sâkînâme türünün bulucusu veya yayıcısı telakki etmek yerinde olmaz." (Karahan 1980: 118-119)

"Arap edebiyatında gerçek bir sâkînâme örneğini Hilbetü'l-Kümeyt adlı eseriyle (yazılışı 1421) Şemseddin Muhammed en-Nâvecî (öl. 1455) vermiştir." (Pala 2009: 387) "Nâvecî, şarabın isimlerinden, aslından başlayarak kullanılışına, faydalarına, âdâbına değinmekte, meclislerde okunacak şiirlere yer vermekte, sâkînin niteliklerini anlatmakta, çiçeklere, kokulara, fıskiye ve havuzlara kadar detaylara inerek konuyla ilgili hemen her hususa yer vermektedir." (Karahan 1980: 119) "Sonraları şarapla ilgili manzumeler ve sâkînâmeler yazan birçok Arap ve Fars şâiri onu örnek almışlardır." (Pala 2009: 387)

"Sahbâ-nâme ve işret-nâme olarak da adlandırılan bu manzumeler, Arap edebiyatında 'hamriyyât' adı altında dağınık olarak görünürken Fars edebiyatında kendine özgü konusu ve biçimi olan bir türe dönüşmüştür." (Aça vd. 2011: 419) "İran edebiyatında şarap şiirleri daha Sasanîler döneminde yazılmakta idiyse de gelişmiş ve gerçek sâkînâme özelliklerini kazanmış eserler daha sonraları ortaya çıkar." (Pala 2009: 387)

"İran şiirinde eskiden beri mey, bâde, mül kelimelerinin sık sık kullanıldığı görülür. Fakat zamanla İslâm medeniyeti dairesine giren Acemler, İslâm dininin şarabı yasaklayıcı hükümleri karşısında duraklamışlar ve dînî endişelerle bir süre şarapla ilgili manzumeler yazmamışlardır. Şaraba dair söyleyişler bu şekilde kesintiye uğrayınca da kaside nazım şekli itibar görmüş, zamanla tekrar, Gazne saraylarında yaşayan şâirlerin de katkılarıyla aşk ve şarabı işleyen gazel nazım şeklini kendi millî zevklerine uydurarak geliştirmişlerdir. İranlıların

gazel nazım şekline gösterdikleri bu ilgi, zamanla bu türün fevkalâde gelişmesine sebep olmuş, değişik konulara rağmen bunlar birer aşk ve şarap söyleyişi haline gelmişlerdir.” (Canım 1998: 25-26)

“Hicrî IV. asırdan itibaren Fars şiirinde görülmeye başlayan şarap konulu şiirler, ilk defa Nizâmî’nin ‘Sâkînâme’ başlığı altında yazdığı manzumelerle gerçek ‘sâkînâme’ hüviyeti kazanmış, sonraki yüzyıllarda bazen müstakil sâkînâme şeklinde görülmüş, bazen de terkîb-i bend, tercî-i bend ve kaside şekillerinde ortaya çıkmıştır. Bunlar gerçek anlamda şarabı terennüm eden şiirler olduğu gibi, bazen de tasavvufî anlamda, mecâzî olarak kaleme alınmışlardır.” (Canım 1998: 31-32)

“Bu şekilde şarap ve şarapla ilgili kelimeler Fars şiirinde maddî özellikleri ve tasavvufî yorumları ile asırlar boyu kullanılmış olup günümüz Fars edebiyatına da intikal etmiştir.” (Karaismailoğlu 1992: 6)

Karaismailoğlu (1991: 16-63)’nun çalışmasından hareketle Fars edebiyatında sâkînâme yazan şâirler şunlardır: Senâî, Nizâmî-i Gencevî, Enverî, Fahrüddîn-i Irâkî, Seyyid Eşref, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Hâcû-yı Kirmânî, Nâsır-ı Buhârâî, Selmân-ı Sâvecî, Şâh Şücâ, Hâfız-ı Şîrâzî, Dâ’î-i Şîrâzî, Câmî, Ümmîdî-i Râzî, Pertevî-i Şîrâzî, Ehlî-i Turşîzî-i Horâsânî, Hilâlî-i Çağatâî, Ehlî-i Şîrâzî, Ahmed-i Esterâbâdî, Sıdkî-i Esterâbâdî, Haydar-ı Kulîçepez-i Herevî, Fuzûlî-i Bağdâdî, Hicrî-i Râzî, Hâtifî-i Câmî, Şeref-i Cihân-ı Kazvînî, Hayretî-i Herevî-i Tûnî, Gazâlî-i Meşhedî, Kâsım-ı Gunâbâdî, Vahşî-i Bafkî, Müşfik-i Buhârâî, Fâyiz-i Kirmânî, Gedâî, Burhân-ı Kâşî, Kevser-i Hemedânî, Meşreb-i Kâşânî, Senâî-yi Meşhedî, Urfî-i Şîrâzî, Emrî-i Şîrâzî, Garîbî-i Belyânî-i Kâzerûnî, Ekdes-i Meşhedî, Feyzî-i Hindûstânî, Şeref-i Zerd-i Tebrîzî, Munsif-i Isfahânî, Nev’î-i Habûşânî, Nâmî-i Bekrî, Mîr Sencer b. Mîr Haydar-ı Mu’ammâyî, Nazîrî-i Nîşâbûrî, Mîrzâ Takî b. Pîrzâd-ı Meşhedî, Şekîb-i Isfahânî, İtâbî-i Tekellû, Zuhûrî-i Turşîzî, Meşrikî-i Şîrâzî, Sâdıkî-i Kitâbdâr, Gâzî Turhân-ı Vakârî, Sahîfî-i Şîrâzî, Furkatî-i Kâşânî, Melik-i Kumî-i Dekenî, Kâmil-i Cehremî, Afzalhân-ı Dekenî, Safî-i Isfahânî, Hayâtî-i Giylânî, Ârif-i Îgî, Fağfûr-ı Giylânî, Destgayb-ı Şîrâzî, Zekî-i Hemedânî, Mürşid-i Bürûcerdî, Nasîr-i Hemedânî, Evcî-i Keşmîrî, Askerî-i Kâşânî, Muhib Alî-i Sindî, Vaslî-i Şîrâzî, Dûstî-i Semerkandî, Muhammed Sûfî-i Mâzenderânî, Tâlib-i Âmulî, Razî-i Ârtîmânî, Şifâî-i Isfahânî, Melikî-i Kazvînî, Rüşdî, Sürûrî-i Kâşânî, İzzetî-i Kazvînî, Muhammed Bâkır, Deyrî-i Turşîzî, Mülhem-i Kâşî, Esed Beg-i Kazvînî, Edhem-i Hemedânî-i Tûysîrkânî, Evhadî, Mesîhî, Emânî-i Hindî, Füzûnî-i Esterâbâdî, Ziyâî-i Cunpûrî-i Müveşşehî, Vâlehî-i Kumî, Fasîhî-i Herevî, Feyyâz-ı Lâhîcî, Meşrikî-i Meşhedî, Kudsî-i Meşhedî, Evcî-i Netenzî, Kelîm-i Hemedânî, Mesîhî-i Kâşânî, Âşıkî, Ezherî, Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed-i Tûsî, Mîrzâ İbrâhîm-i Urduâbâdî, Fevcî-i Nîşâbûrî, Hâdî, Musâhib-i Gencevî, Fevkî-i Yezdî, Vâlâ, İzzet-i Herevî, Âşnâ-yı Şâhcihânâbâdî, Halîl-i Kâşânî, Reşîdâ-yı Abbâsî, Sâlik-i Yezdî, Bîhud-ı Lâhûrî, Sâlik-i Kazvînî, Kâşifî-i Isfahânî, Âşûb, Nazmî-i Tebrîzî, Tuğrâî-i Meşhedî, Âkil-i Hindî, Zihnî-i Keşmîrî, Râbit-i Isfahânî, Helvâ-yı Şîrâzî, Mevlânâ Sâfî, Lisânî Vecîhüddîn, Şevketî, Meczûb-ı Tebrîzî, Tâlib-i Isfahânî, Mâyil, Nâsır Âlî-i Serhendî, Vâhid-i Kazvînî, Eşref-i Mâzenderânî, Fidevî, Vârid-i Şâhcihânâbâdî, Münşî, Sarhoş-ı Lâhûrî, Vâzih-i Sâvecî, Bîdil-i Dihlevî-i Lâhûrî, Âgâh, Ârzû, İşrâk-i Merâğî, İlhâm-ı Isfahânî, Âzer, Râgıb-ı Hindî, Nâmî-i Isfahânî, Ebû Tâlib-i Findiriskî, Neşîmî, Mîr, Ehter-i Gürcî, Serşâr-ı Kafkâzî, Dervîş Mehdî Hân, Hâkân, İzzet-i Kaçar, Fenâ-yı Zenûzî, Niyâzî-i Şîrâzî, Serbâz-ı Bürûcerdî, Âkâ Mahmûd-ı Kirmânşâhî, Muhammed Hüsâm-ı Kâşî, Arşî-i Kâzerûnî, Atâî-i Isfahânî, Dilber, Surûş, Sâkî-i Horâsânî, Nişâtî-i Isfahânî, Hidâyet, Esrâr-ı Sebzvârî, Hekîm Cevherî, Sâlik, Şemsü’l-Me’âlî, Fâyiz, Vâliye-i Kacar, Hâc

Abdülvehhâb-ı Dezfûlî, Âlî b. Mehdî-i Horâsânî, Hekîm-i Şîrâzî, Sâlik-i Kâşânî, Edîb-i Kirmânî, Sâkıb, Hatâî, Mehdiyâ ve Muhît. Ayrıca kaynak eserlerde sâkînâmesi bulunduğu sadece adlarıyla kaydedilen şâirler ise şunlardır: Hâşim b. Muhammed Kâsım-ı Nakşbendî, Velî-i Gârî, Nazar, Nâfî, Nâî, Münşî, Kânî-i Tetvî, Ayânî b. Refîkî, Jesuant Rây-i Münşî. Bunlara ilave olarak yazarı tespit edilemeyen dört tane daha sâkînâme vardır ki bunlardan biri hezec bahrinde olup 1100 beyit tutarındadır.

Türk edebiyatında kaleme alınan sâkî-nâmelerin gerek konunun işlenişi gerekse kullanılan nazım şekilleri bakımından genel olarak Fars edebiyatına paralel olduğunu görürüz (Aça vd. 2011: 419). Bu sâkî-nâmelerin çoğunluğu divân ve mesnevilerin içerisinde yer alsa da başlı başına birer kitap hüviyetinde bu konuya tahsis edilmiş olanları da az değildir (Karahan 1980: 121).

"Türk edebiyatında 'sâkînâme' adı altında ilk örneği Anadolu sahası dışında görüyoruz. Harizmî (XIV. yy)'nin, Mahabbetnâme adlı meşhur eserinde, Nizâmî'nin İskendernâme'sindeki sâkî ile ilgili söyleyişlere benzer mahiyette beyitler vardır. Mahabbetnâme'de bölüm sonlarında ikişer beyitle sâkîye seslenmeler görülür." (Canım 1998: 42) "Fakat asıl, Türk edebiyatında sâkînâmelerin ortaya çıkmalarını ve gelişmelerini izleyebilmek açısından Ahmed-i Dâ'î'nin tercî-i bendini gözden kaçırmamalıdır. Dâ'î, yedişer beyitlik, yedi bentten oluşan bu şiirde sâkîye ve mutribe seslenerek mey, meyin etkileri, çeşitli tanımlamaları, içki meclisi, zâhid, ayş, işret, şâhid, vuslat, içki zamanı, gül bahçesi, bahar, âşık, maşûk, halvet, buse, zamanın geçiciliği, içkiye sığınıp safa, zevk ve rahatı arayış, kadeh, sürahi, yârin elinden içmek, ağaçlar, su kenarı, ehl-i dil, humar, zamanı içkiyle değerlendirme gibi içki kavram ve motiflerini, kısa kısa değinmeler ve çok canlı, rahat, güzel bir söyleyişle ele alır. Bağlantı beyitlerinden Emir Süleyman için yazıldığı anlaşılan şiirde Emir Süleyman'ın övüldüğü son üç bent de tamamen içki motifleri ile işlenmiştir. Hem üslûbu hem de kendisi için yazıldığı kişi, bu bağımsız küçük sâkînâmenin tasavvufî değil tamamen dünyevî olduğunu göstermeye yeterlidir." (Kortantamer 1983: 83-84)

"Nevâyî'nin Fevâ'idü'l-kiber adlı 4. divânında yer alan ve bazı nüshalarda Sâkî-nâme başlığını taşıyan 458 beyitlik uzun manzumesi, Türk edebiyatının müstakil büyük sâkînâmelere doğru gidişteki ilk önemli eseri sayılır." (Kortantamer 1983: 84)

Bu türün klâsik edebiyatımızdaki kurucusu ve müstakil bir eserle temsilcisi Revânî'dir. Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilen İşretnâme isimli bu ilk müstakil sâkînâme risâlesi, 500 beyti aşkın bir mesneviden ibarettir. Bu eserde sohbet ve işret âdâbı terennüm edilmektedir. Bir bakıma konusunda, yeni bir eser niteliğiyle, ayrıca çağına göre taşıdığı özellikle İşretnâme, türünün hem ilk hem de başarılı bir örneği telakki edilmeye değerdir. Eser, aynı zamanda Nâvecî'nin Hilbetü'l-Kümeyt'ini hatırlatması açısından da önemlidir (Karahan 1980: 121).

"İşretnâme'nin, sâkînâmelerin oluşma ve gelişme süreci içerisinde şekil ve muhteva açısından mükemmel bir örnek olduğu anlaşılmaktadır. Yaklaşık bir asır sonra bu sahada yazılan sâkînâmelere model olduğu düşünülecek olursa, İşretnâme'nin önemi daha iyi anlaşılacaktır." (Canım 1991: 39)

Canım (1998: 51-89), Pala (2009: 387-388), Arslan (2012: 55-581) başta olmak üzere, tespit edilebilen çeşitli kaynaklar (Abdülkadiroğlu 1985: 263-275; Açıkgöz 1988: 73-83; Demir 1988: 34-38; Şeyhî 1989: II-III/491-493;

Mengi 1990: 419-435; Coşkun 1994: 52-64; Erol 1994: 291-298; Arslan 1997: 175-243; Köksal 1998: 345-370; Uludağ 1998: 49-64; Kaya 2000: 59-106; Çınar 2002: 111-154; Gürgendereli 2002: 335-340; Arslan 2003: 33-46; Baştürk 2006: 29-36; Büyükyıldırım 2009: 763-776; Okumuş 2009: 900-910; Gülhan 2010: 61-78; Aydın 2011: 167-191; Okumuş 2011: 291-307; Baş 2012: 249-280; Kesik vd. 2013: 957-968; Üstüner 2013: 2719-2785; Eliaçık 2015: 23-34; Çınarcı 2016: 93-126) ve elinizdeki bu çalışmadan hareketle Türk edebiyatında sâkî-nâme türünde eser kaleme alan şâirleri kronolojik olarak şu şekilde sıralamamız mümkündür:

Harezmî (öl. XIV. yy), Ahmed-i Dâ'î (öl. 1421'den sonra), Dede Ömer Rûşenî (öl. 1487), Çâkerî (XV. yy), Ali Şîr Nevâyî (öl. 1501), Revânî Çelebi (öl. 1524), Hayretî (öl. 1534-35), Fuzûlî (öl. 1556), İşretî Mustafa (öl. 1566), Fevrî (öl. 1571), Taşlıcalı Yahyâ (öl. 1582), Kabûlî İbrâhim (öl. 1592), Bursalı Mustafa Cinânî (öl. 1595), Rusçuklu Cârullahzâde Şeyh Mustafa Beyânî (öl. 1597), Sa'dî (öl. XVI. yy), Kalkandelenli Fakîrî (öl. XVI. yy), Gelibolulu Mustafa Âlî (öl. 1600), Bağdatlı Zihnî (öl. 1614?), Feyzî-i Kefevî (öl. 1616), Kafzâde Fâizî (öl. 1622), Azmîzâde Mustafa Hâletî (öl. 1631), Selanikli Es'ad (öl. 1633), Şeyhî Mehmed Allâme Efendi (öl. 1635), Nef'î (öl. 1635), Nev'izâde Atâyî (öl. 1635), Nergisî (öl. 1635), Şeyhülislâm Yahyâ (öl. 1644), Riyâzî (öl. 1644), Sabûhî Dede (öl. 1647), Fehîm-i Kadîm (öl. 1647), Edirneli Ali (öl. 1648), Şeyhülislâm Bahâyî (öl. 1654), Mesîhî-i Tebrizî (öl. 1655-56), Cem'î Mehmed (öl. 1659), Tıflî Ahmed Çelebi (öl. 1659-60), Fevzî (öl. 1679), Tıybî (öl. 1679-80), Nâzikî (öl. 1686), Bosnalı Sükkerî Zekeriyyâ Efendi (öl. 1686), Kelîm-i Eyyûbî (öl. 1687), Rüşdî Mehmed (öl. 1693-94), İsmail Na'îm Efendi (öl. 1694), Kâşif (Seyyid Mehmed Sa'deddîn Efendi) (öl. 1699), Beyânî (XVII. yy), Yârî (XVII. yy), Hâletî-i Gülşenî (XVII. yy), Âzim (Nefes-zâde Seyyid Mehmed Azîz Efendi) (öl. 1718), Şeyhî Mehmed Efendi (öl. 1732), Subhîzâde Feyzî (öl. 1739), Bursalı Levhî Hasan Efendi (öl. 1751-52), Yenişehirli Beliğ Mehmed Emin Efendi (öl. 1759-60), Nevres-i Kadîm (öl. 1761), Kelâmî (öl. 1783), Şeyh Gâlib (öl. 1799), Ferrî (öl. 1806), Hoca Süleyman Neş'et (öl. 1807), Tayyar Mahmud Paşa (öl. 1808), Benlizâde İzzet Mehmed Bey (öl. 1809), Hanyalı Nûrî Osman (öl. 1815), Selanikli Âkif (öl. 1827), Keçecizâde İzzet Molla (öl. 1829), Dâniş Mehmed Bey (öl. 1830), Şirvanlı Fâtih (öl. 1834), İskeçeli Mîr-i 'Alem-zâde Rif'at (öl. 1835), Şâkir Efendi (öl. 1836), Antepli Aynî (öl. 1837), Selanikli Hâmî (öl. 1842), Hamîd (öl. 1843), Seyyid Ebulkâsım Nebâtî (öl. 1846), Sermed Mehmed (öl. 1847), Arab Tâhir Efendizâde Nâfî (öl. 1850), Rüşdî Süleyman (öl. 1855), Diyarbakırlı Osman Nûrî Paşa (öl. 1856), Hemdem Mehmed Said Çelebi (öl. 1859), Bayburtlu Zihnî (öl. 1859), Ahmed Sâdık Zîver Paşa (öl. 1860), Türâbî Ali (öl. 1868), Kilisli Aşkî Mustafa Efendi (öl. 1871-1877 arası?), Hasan Dâniş Beğ (öl. 1876), Ziyâ Paşa (öl. 1880), Abdî (öl. 1884), İstanbullu Lebîb (öl. 1884), Seyyid Hamza Nigârî (öl. 1886), Nâmık Kemâl (öl. 1888), Süleyman Celâleddin Molla (öl. 1890), Kâzım Musa Paşa (öl. 1890), Hüznî (öl. 1891), Dilsûz Mehmed Emin Tebrizî (öl. XIX. yy), Âşık Dertli (öl. XIX. yy), İzmir Müftîsizâde Sa'îd Efendi (XIX. yy), Sağır Ahmed Beyzâde Mehmed (XIX. yy), Harputlu Hayrî (öl. 1910), Memduh Paşa (öl. 1925), Kastamonulu Abdülahad Nûrî (öl. 1927), Muhammed Lutfî (öl. 1956).

Bunların yanında içerisinde sâkî-nâme muhtevalı bölümler barındıran eserler ve sâkî, şarap ve şarap çevresindeki kavramlarla ilgili manzumeler bulunduran divânlar da sayıca bir hayli fazladır. Ayrıca sâkî, klâsik

Türk şâirlerinin şiirlerinde en sık kullanılan kelimelerden birisi olup başta teşbih ve istiare olmak üzere çeşitli söz sanatları ve mazmunlarla da işlenmiştir.

1. İskeçeli Mîr-i 'Alem-zâde Rif'at'in Hayatı[2]

İskeçe'de doğan Halil İbrahim Rif'at'in doğum tarihi bilinmemektedir. İskeçe a'yânı Mîr-i 'Alem Topuzlu Mustafa Ağa'nın oğlu olup Mîr-i 'Alem-zâde veya Topuzlu-zâde olarak tanınmıştır. Eğitimini çok genç yaşta doğum yeri İskeçe'de tamamlayan şâir, daha sonra İstanbul'a gelmiş ve divân-ı hümâyûn beylikçiliğinde bulunan Seyyid Abdürrahim Muhib Efendi'nin kızı şâire Nesibe Safvet Hanım'la evlenmiştir. 1250 (1834)'de Havâss-ı Refî'a kazâsı mollası olan şâir, mevleviyyet müddetini tamamlayamadan Ramazan 1251 (Ocak 1835)'de vefat etmiş ve Mihrişâh Sultan Kabristanına, babasının yanına defnedilmiştir.

2. İskeçeli Mîr-i 'Alem-zâde Rif'at'in Eserleri

Şâirin, Âyine-i Zafer, Gülşen-i Hurremî ve müretteb Divân olmak üzere bilinen üç eseri vardır. Şâir hakkında bilgi veren kaynaklar, şiirlerinden övgüyle bahsetmektedir. Özellikle Sultan II. Mahmud'a sunulan Âyine-i Zafer ve Gülşen-i Hurremî, padişahın takdirini kazanmıştır.

2.1. Âyine-i Zafer

Sultan II. Mahmud'un övgüsünden ve o dönemin çeşitli olaylarından bahseden Âyine-i Zafer'in tespit edilebilen beş nüshası mevcuttur. Bunlar; Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Koleksiyonu 3420/29, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 292 ve 2566, Ankara Millî Kütüphane Tokat İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 60 Hk 158 ve Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu Mxt. 255'tir. Mesnevinin sonunda yer alan aşağıdaki beyit, eserin isminin ebced hesabı ile yazıldığı yılı yani hicrî 1247'yi verdiğini göstermektedir:

Çünki bu manzûme yazıldı tamâm

İsmini kıldım ana târîh-i tâm

Başında muhtelif kişilerin takrizlerinin bulunduğu eser; Prof. Dr. Beyhan Kesik, Yrd. Doç. Dr. Hamza Koç ve Araştırma Görevlisi Merve Büyükada tarafından tenkitli metin halinde yayıma hazırlanmaktadır.

2.2. Gülşen-i Hurremî

"Surnâme türü, Osmanlı dönemi Türk edebiyatına özgü olup padişah çocuklarının doğum ve sünnet törenleri ile padişah kızlarının düğün törenlerini anlatan manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık yazılan eserleri içerir." (Aynur 1995: 2) Edebiyatımızın önemli surnâmelerinden olan Gülşen-i Hurremî'nin biri İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 5555 ve diğeri Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 346 olmak üzere iki nüshası tespit edilebilmiştir.

[2] Bu bölüm şu kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır: Fatîn Dâvud 1271: 154, Şemseddin Sâmi 1308: 2291, İnal 1988: 2171-2173, Aynur 1995: 12, Keskin vd. 1996: 446, Arslan 1999: 42, Kurnaz vd. 2001: 360.

Rif'at Surnâmesi, 1834 yılında Sultan II. Mahmud'un kızı Sâliha Sultan'la Halil Rif'at Paşa'nın düğünlerini anlatan manzum 818 beyitlik bir eserdir. Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün kalıbıyla yazılan eserde şâir, düğündeki olayları 47 başlık altında vermektedir. Bazı bölümlerde hangi günlerde kimlere ne türlü ziyafetler verildiği ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Surnâmede şarkı nazım şekli de kullanılmakla birlikte eserin sonunda Mehmed Es'ad ve Mehmed Ra'if tarafından yazılan takrizler, eser ve şâir için yapılan değerlendirmeler açısından dikkate değerdir. Şâir, eserin hâtime kısmında yer alan aşağıdaki iki beyitle eserine Gülşen-i Hurremî adını verdiğini belirtmektedir.

Şimdi yine itdi ol sühan-sâ

Bu "Gülşen-i Hurremî"yi inşâ (770)

Bu "Gülşen-i Hurrem"ün fusûli

Her beyt-i metînünün usûli (801) (Arslan 1999: 42-43).

"Surnâme'nin 340-350 beyitlerinden Rif'at'in, düğün töreninin dördüncü çarşamba günü sabık Tophâne-i Âmire nâzırı Arif Begefendi'nin idaresinde olan çadırda on müderris ile beraber yemeğe ve eğlencelere katıldığı anlaşılmaktadır. Surnâmede yazıldığına göre çadırda bulunanlar düğün için kaside, tarih, rubai, neşide mesnevi, şarkı ve gazel yazmıştır." (Aynur 1995: 13)

"Rif'at, surnâmesinin hâtime bölümünde kendisiyle ilgili kimi bilgileri vermektedir. Padişahın sadık kulu olduğunu, zamanını onu övmeye ayırdığını, eserini Âyine-i Zafer eserinde olduğu gibi padişahı övmek için yazdığını belirtmektedir. Surnâmede yer alan her iki takrizde de şâirliği ve surnâmesi övülmekte, eseri Vehbî ve Nâbî'nin surnâmeleriyle karşılaştırılmaktadır." (Aynur 1995: 12)

"Rif'at'in surnâmesine anlattıkları açısından bakıldığında, Osmanlı saray şenliklerinde çok önemli bir yeri olan ışık, sirk, gözbağcılık, musiki, dans sanatları ile çeyiz, gelin alaylarının sıralanmasının öne çıktığı görülür. Böylece devrin musiki aletleri, makamları, rakkasların, köçeklerin ve oyun türlerinin adları öğrenilir." (Aynur 1995: 15)

Gülşen-i Hurremî, Prof. Dr. Hatice Aynur (1995) ve Prof. Dr. Mehmet Arslan (1999) tarafından yayımlanmıştır.

2.3. Müretteb Divân

Kaynaklarda adının geçmesine rağmen nüshasına rastlanamamıştır.

3. İskeçeli Mîr-i 'Alem-zâde Rif'at'in Sâkî-nâmesi

Rif'at, sâkî-nâmesini Âyine-i Zafer adlı mesnevisinin içerisinde, 987 ile 1013. beyitler arasında "Sâkî-nâme" başlığı altında vermektedir. 26 beyitten oluşan sâkî-nâmenin sade, akıcı ve anlaşılır bir dile sahip olduğu görülmektedir. Şâirin sâkîye hitaben kullandığı ifadeler ve benzetme unsurları (gül yüzlü, şîrîn edalı, tatlı dilli, gül yanaklı, ay yüzlü, işveli, nazlı, ceylan gözlü, selvi boylu, hilâl kaşlı, gümüş gerdanlı, âb-ı hayât dudaklı, başı

yüksek nazlı selvi vs.), klâsik Türk şiir geleneği açısından dikkat çekici boyuttadır. Şâir, sâkî-nâmenin birçok yerinde sâkîye seslenmekte ve ondan şarap sunmasını istemektedir. Sâkî-nâmenin ilerleyen beyitlerinde şâirin ancak sâkînin sunacağı şarapla kendine geleceğini ve gamdan kurtulacağını söylemesi, türün diğer örneklerinde olduğu gibi metnin ilgi çeken noktalarındandır. Gönül kuşu, sâkînin sunacağı şarapla bülbüle dönecektir. Şâirin gönlü ise sâkînin şarap meclisine getireceği neşe ile şenlenecek ve şâir böylece içindeki sırrı açıklayacaktır. Şâire göre neşenin olmadığı yerde gönül gamla dolacak ve söylenilen sözlerin dedikodudan bir farkı kalmayacaktır. Zira şâirin güzel sözler söylemesi, kalbinde neşenin mekân tutmasına bağlıdır. Söz ve gönül ülkesi ise ancak şarapla aydınlığa kavuşacaktır.

Tenkitli metin halinde verilen sâkî-nâmede, tespit edilebilen beş nüshadan her biri farklı sembollerle ifade edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Es’ad Efendi Koleksiyonu 3420/29 için “S”, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 292 için “İ1”, 2566 için “İ2”, Ankara Millî Kütüphane Tokat İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 60 Hk 158 için “T” ve Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu Mxt. 255 için “A” kısaltmaları kullanılmıştır.

Sâkî-nâme

Müfte’ilün Müfte’ilün Fâ’ilün

1. Sâkî-i gül-çehre sun ol bâdeyi
   Bâdeden evvel ‘arak-ı sâdeyi

2. Sâkî-i gül-rû meded et tab’ıma
   Bâde ver artık geleyim kendime

3. Ver bana ey sâkî-i şîrîn-edâ
   Eyle beni emr-i emelden rehâ

4. Râhı getir rûha bedel sâkiyâ
   Revhi getir etme cedel sâkiyâ

5. ‘Âşıkım ‘irfânına iz’ânına
   Al beni de meclisine yanına

6. Neş'e getir sâkî-i şîrîn-zebân

Böyle mi dedi sana pîr-i mugân

7. Tîzce getir bâdeyi ey gül-'izâr

Murg-ı dili eyle misâl-i hezâr

8. Bâde verip ey yüzü mânend-i mâh

Câm-ı dili kendine kıl cilve-gâh

9. Turma getir ey sitemi çok güzel

Eyledin a'dâya yeter cilve gel

10. Turma getir neş'eyi ey 'işvekâr[3]

Elverir artık bu kadar intizâr

11. Bakma ver ey gözleri âhû-misâl

Tâ ki görünsün taraf-ı hasbihâl

12. Bâde sun ey serv-kadd ü 'işve-bâz

Bâg-ı ümîdim kerem et eyle bâz

13. Bâde sun ey kaşları 'ayn-ı hilâl

Gelmesin âyîne-i 'aşka kelâl

14. Tîzce ver ey gerdeni mânend-i sîm[4]

Gelmeye mir'ât-i dile gerd-i bîm

[3] neş'eyi: neşveyi S
[4] gerdeni: gerden A

15. Meclis-i meyde bana bahş et murâd

Perdesini eyle hicâbın küşâd

16. Bâde ver ey lebleri âb-ı hayât

Kim bulayım zulmet-i gamdan necât

17. Bâde getir sâde getir neş'e ver

Zâhir ü ma'nâda getir neş'e ver

18. Tâ bula ol neş'e ile dil safâ

Keşf edeyim râz-ı derûnu sana

19. Olmasa neş'e dil olur pür-melâl

Söylenilen sözler olur kîl ü kâl

20. Âh ayıldım yine mest et müdâm[5]

Bilmeyeyim kendimi her subh u şâm

21. Bâde ile mülk-i sühan pür-ziyâ

Bâde ile kişver-i dil rûşenâ

22. Bâde verir şevk-ı derûn-ı dili [6]

Bâde açar dilde olan müşkili

[5] Âh ayıldım yine mest et müdâm: Aydım emân et yine mest-i müdâm S
[6] şevk-ı derûn-ı dili: keşf-i derûnı dili $İ_2$

23. Zınnet ile etme şikeste beni

Hısset ile sıkma bu cân u teni

24. Tutmasa ger kalbde neş'e mekân [7]

Söz bulamaz şâ'ir-i zîbâ-zebân

25. Bâde sun ey serv-i ser-efrâz-ı nâz[8]

Bâde sun artık sözü etme dırâz

26. Tâ-be-key ey Rif'at-i mu'ciz-zebân[9]

Neş'e-i pür-'işve-i tab'ın beyân[10]

[7] kalbde: kablde $İ_2$
[8] ser-efrâz: efrâz $İ_2$
[9] Rif'at-i mu'ciz-zebân: Rif'at-i mu'ciz-beyân S
[10] Neş'e-i pür-'işve-i tab'ın beyân: Neş'e-i tab'ın edecegin 'ayân S

SONUÇ

Sâkî-nâmeler, klâsik Türk edebiyatında önemli bir yer tutan ve birçok divân şâirinin divân ya da mesnevilerinde görülen bazen de müstakil olarak kaleme alınan edebî türlerdendir. Rezm ile bezme yani savaş meydanları ve eğlence meclislerine ait unsurlar, klâsik Türk şiirinin vazgeçilmez ögelerindendir. Sâkînin merkeze alınarak şaraptan, kadehten, şarap meclisinden, meclisin âdâbından ve bu mecliste düzenlenen eğlencelerden gerçek, mecaz ya da tasavvufî anlamlar kastedilerek bahseden sâkî-nâmeler, bu anlamda bezm âlemini yansıtan önemli türler arasında yerini almıştır.

Bu çalışmada sâkî ve sâkî-nâme kavramları üzerinde durulmuş, sâkî-nâmelerin kaynağı verilmiş; Arap, Fars ve Türk edebiyatında bu türde şiir kaleme alan şâirlerden bahsedilmiştir. Özellikle literatür taraması yapılarak klâsik Türk edebiyatında sâkî-nâme türünde şiir kaleme alan şâirlerin kronolojik olarak verilmesi, alanla ilgilenenler için faydalı olacaktır. Bu bilgilerin ardından Sultan II. Mahmud döneminde devletin önemli kademelerinde görev yapan İskeçeli Mîr-i ‘Alem-zâde Rif’at’in hayatı, eserleri ve belirlenen beş nüsha ışığında sâkî-nâmesi, tenkitli metin halinde sunulmuştur. Sâkî-nâmede, sâkî ile ilgili fiziksel tasvirler (gül yüzlü, ay yüzlü, gül yanaklı, ceylan gözlü, selvi boylu, hilâl kaşlı, gümüş gerdanlı, âb-ı hayât dudaklı, başı yüksek nazlı selvi vb.), klâsik Türk şiir geleneği açısından dikkat çekici niteliktedir. Sâkî-nâmenin birçok yerinde sâkîye seslenerek şarap isteyen şâir, ancak bu şekilde kendisine geleceğini ve bu şarabı içerek gamdan kurtulacağını söylemektedir.

Çok ön plana çıkan bir şâir olmasa da eserlerine yazılan takrizlerden ve hakkında bilgi veren biyografi kaynaklarından hareketle Rif’at’in şiir yazma kabiliyeti açısından başarılı bir şâir olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Gülşen-i Hurremî adlı surnâmesindeki tasvirlerin olağanüstü canlılık arz etmesi ve II. Mahmud dönemine ayna tutan Âyine-i Zafer adlı mesnevisindeki övgü bölümleri, bunun en önemli göstergesidir. Bu vesileyle hem şâire hak ettiği edebî değeri kazandırabilmek hem de yayımlanan sâkî-nâmeler halkasına bir halka daha eklemek istedik.

KAYNAKÇA

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim (1985). "Sâkî-nâme-i Beliğ". Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 1 (1): 263-275.

Açа, Mehmet, Haluk Gökalp, İsa Kocakaplan (2011). Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi. İstanbul: Kesit Yayınları.

Açıkgöz, Nâmık (1988). "Tahkiyevî Bir Metin Olarak Riyâzî'nin Sâkînâme'si". Türk Dünyası Araştırmaları 55: 73-83.

Arslan, Mehmet (1997). "Süleyman Celâleddin ve Üç Eseri: Sâkî-nâme, Mevlid-i Cenâb-ı Alî, Devir-nâme". Türklük Bilimi Araştırmaları 5: 175-243.

Arslan, Mehmet (1999). Türk Edebiyatında Manzum Surnâmeler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Arslan, Mehmet (2003). Aynî, Sâkînâme. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Arslan, Mehmet (2012). Sâkî-nâmeler. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Aydın, Abdullah (2011). "Hanyalı Nûrî Osman'ın Sâkî-nâmesi". Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (1): 167-191.

Aynur, Hatice (1995). The Wedding Ceremony of Sâliha Sultan (Sâliha Sultan'ın Düğününü Anlatan Surnâmeler, 1834). Harvard: Harvard University Yayınları.

Baş, Mehmet Şamil (2012). "Aşkî Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Sâkînâme Mesnevîsi". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 35: 249-280.

Baştürk, Şevket (2006). Mesîhî-i Tebrizî, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divânının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Büyükyıldırım, Ayşe (2009). "Kâşif ve Sâkî-nâme'si". Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 39: 763-776.

Canım, Rıdvan (1991). "Türk Edebiyatında Sâkînâmeler". Millî Eğitim 106: 38-41.

Canım, Rıdvan (1998). Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme. Ankara: Akçağ Yayınları.

Coşkun, Ali Osman (1994). "Sâkînâmeler ve Kafzâde Fâizî'nin Sâkînâmesi". Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 9: 52-64.

Çınar, Bekir (2002). "Tıflî Ahmed Çelebi ve Sâkînâme'si". Türklük Bilimi Araştırmaları 12: 111-154.

Çınarcı, Mehmet Nuri (2016). "Seyyid Ebulkâsım Nebâtî ve Sâkînâmesi". Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 55: 93-126.

Demir, Yavuz (1988). "Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Sâkînâmesi". Millî Kültür 62: 34-38.

Devellioğlu, Ferit (2013). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Eliaçık, Muhittin (2015). "Tayyar Mahmud Paşa-yı Samsunî'nin Sâkînâmesi". Turkish Studies 10 (8): 23-34.

Erol, Erdoğan (1994). Sükkerî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 89, Divânlar Dizisi: 2.

Fatîn Dâvud (1271). Hâtimetü'l-Eş'âr. İstanbul.

Gülhan, Abdülkerim (2010). "Levhî ve Bağdatlı Rûhî'nin Terkib-Bend'ine Naziresi". Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 1 (2): 61-78.

Güneş, Kadir (2013). Arapça-Türkçe Sözlük. İstanbul: Mektep Yayınları.

Gürgendereli, Müberra (2002). "Hasan Dâniş Beğ'in Sâkînâmesi". Türk Kültürü 40 (470): 335-340.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1988). Son Asır Türk Şâirleri. C. 4. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karahan, Abdülkadir (1980). Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri "Sâkînâmeler". İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Karaismailoğlu, Adnan (1991). İran Edebiyatında Sâkînâmeler. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Karaismailoğlu, Adnan (1992). "İran Edebiyatında Sâkînâmeler". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1: 1-9.

Kaya, Bayram Ali (2000). "Azmî-zâde Hâletî'nin Sâkî-nâmesi". Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları: In Memoriam Agâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı 24 (2): 59-106.

Kesik, Beyhan, Şermin Baka (2013). "Bağdatlı Zihnî'nin Sâkî-nâmesi". Turkish Studies 8 (4): 957-968.

Keskin, Mustafa, Ayhan Öztürk, Ramazan Tosun (hzl.) (1996). Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye. C. 2. İstanbul: Sebil Yayınevi.

Kortantamer, Tunca (1983). "Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış". Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2: 81-90.

Köksal, M. Fatih (1998). "Türünün Farklı Bir Örneği: Kastamonulu Abdülahad Nûrî'nin Farsça Sâkî-nâme'si". Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 20 (21): 345-370.

Kurnaz, Cemal, Mustafa Tatcı (hzl.) (2001). Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri. C. 1. Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Levend, Agâh Sırrı (2014). Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mengi, Mine (1990). "İşret-nâme-i Mesîhî Üzerine". Erdem 6 (17): 419-435.

Okumuş, Sait (2009). "Benlizâde İzzet Mehmed Bey'in Sâkînâmesi". Turkish Studies 4 (2): 900-910.

Okumuş, Sait (2011). "Bursalı Levhî Hasan Efendi ve Bağdatlı Rûhî'ye Naziresi". Ekev Akademi Dergisi 15 (47): 291-307.

Onay, Ahmet Talât (2004). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Pala, İskender (2009). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Kapı Yayınları.

Şemseddin Sâmi (1308). Kâmûsu'l-A'lâm. C. 3. İstanbul: Mihran Matbaası.

Şemseddin Sâmi (1978). Kâmûs-ı Türkî. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şeyhî, Şeyhî Mehmed Efendi (1989). Vekâyi'u'l-Fuzalâ, C. 1, C. 2-3, nşr.: Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Uludağ, Erdoğan (1998). "Divân Edebiyatı Türlerinden Sâkînâmeler ve Şeyhülislâm Bahâyî'nin Sâkînâmesi". Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 9: 49-64.

Üstüner, Kaplan (2013). "Na'îm'in Sâkînâmesi". Turkish Studies 8 (1): 2719-2785.

Zavotçu, Gencay (2013). Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar). İstanbul: Kesit Yayınları.